

(З записок мандрівника)

Весна в Регенсбурзі. У вогкій Німеччині з її майже завжди затягненим хмарами небом, — сухі, несподівано теплі, соняшні передвеликодні дні.

Початок квітня. Я стою на березі Дунаю, чекаю на пором, який перевезе мене на другий берег ріки, і з прикрістю дивлюся на свої черевики, вкриті густим шаром сірого попелу-куряви.

Біля моїх ніг уздовж кам'яних плит набережжя тече блідаво-знебарвлений, зеленуватий Дунай. Звичайно кажуть: блакитний Дунай! Але він не блакитний. Він є таким лише на відстані, в відсвітах, коли в соняшних променях відбитого світла він починає сріблясто сяяти, грає лускою й тріпотливо запалюється легким прозоро-ясним полум'ям блакиті. Поблизу ж Дунай — скаламучено матовий, зелено-пляшкового кольору. До ріки, в Мюнхені такий Ізар.

За моєю спиною простяглися стіни будинків. Вони ще бережуть пам'ять про ті часи, коли Регенсбург був великим торговельним центром Європи. Неширока смуга мулкого берега відкреслила їх од ріки. Їх стіни були колись оборонними стінами міста і простори всередині — склепами для доведеного рікою краму.

Низ деяких будинків не має вікон. Безвіконна, суцільно оголена, пласка стіна, — і лише вгорі в широкій площині муру пробито квадратіві діри вікон. Масивні дошки важких віконниць, що звисли на залізних гаках, відтворюють декоративну умовність зацілілого Середньовіччя. Вікна без шибок продовжують ілюзію.

Війна призвичаїла нас до вікон з вибитими шибками. Ми звикли, що картон і дикт заступають у вікнах відсутнє скло!.. Але тут зроблено з інших мотивів. Можливо, з негнучкої упертости традиції, можливо, з прагнення затримати давнину навіть усупереч логіці реального.

За рогом при металургійній фабриці є спеціальна крамниця. В ній продають підсвічники, підставки для сірників, канделябри для жарівок, викуваних із заліза зайців, коників і геральдичних орлів, чорні й важкі речі, стилізовані похмурі примітиви ручної ковальської роботи, — серійні стандарти маркованої фабричної продукції.

В Німеччині не раз буває важко відокремити реставрацію антиквара од правдивої давнини, стилізовану ілюзію од непідробленої щирости, романтичний культ умовного середньовіччя од примусу інерції. І це однаково: в речах, у деталях архітектури, у вузькій плутанині міських глухих завулків і в сутінкових присмерках людських душ.

Великі ворота білярічних будинків усе ще готові прийняти крам. Але жадну баржу, вантажену сіллю, збіжжям або шкірами, не прип'ято до берега. Випряжені руді широкозаді коні не жують січки. Міцні носії, зігнувшись під вагою, не переносять мішків від ріки до склепів. Усе це — коні, баржі, хатки на помостах барж, — лишилося тільки згадкою ґотично-літерних написів про реґенсбурзьку торгівлю сіллю та розмальовкою стін у могилах узбережжя, що їх модерно, згідно зі смаком одвідувачів, підроблено під давнину.

Все одійшло в непам'ять.

Передо мною розтягся розлогий спокій Дунаю. Зеленава ріка порожня. Лише в металевій шкаралупі, на уламках алюмінійової бляхи з якогось виверженого вибухом балону, гасають по ріці, веслуючи, два хлопчики. Молодички з біло-лакованими дитячими візками, як і я, чекають на пором. Американський вояк, засунувши руки в кишені своїх зелених штанів, жує ґуму. Плечем, із засунутою під погон пілоткою, він схилився до голоногої з підфарбованими устами дівчини в коротесенькій, далеко вище колін підтятій, яскраво-блакитній спідничці.

Як дивно, що я оце стою на березі Дунаю!.. Хто міг би згадати мені перед кількома роками, перед війною, або навіть бодай ще торік, що

цього, 46-ого року, в квітневі передвеликодні дні Дунай розкриє для мене свій спокій і свої відстані?.. Для мене і для інших, таких, як і я, одірваних од батьківщини, несталих і непевних мандрівників, з ніколи не погашеною нудьгою, засуджених ніколи не знати, де застане їх ніч і де завтра вони матимуть для себе ночівлю, і води ще яких незнаних досі рік тектимуть перед ними!

Матова прозорість води поглинула м'яте залізо рейкових перекрить висадженого в повітря моста!.. Задля чого велася ця війна, що потрясла всесвіт? Щоб молоденьких дівчат щедро обдарувати коханням, яке не зобов'язує нікого й ні до чого?

Мій співбесідник, з яким я розмовляв сьогодні, ідучи вулицею повз купи цегельного грузу, сказав:

— Для чого велася ця війна, ми побачимо через 10–15 років.

Лише прийдешнє визначає сенс сучасного, й прийдешнє робить минуле реальністю!

Життя людське плутане й сумнівне. Гірке, як смак мигдалю. Але весна є весною. І плакуча верба, схиливши гілля до води, вже вкрилася ніжним зелом листя. А ввечорі, коли я повертатимусь додому, хрумкою крижинкою молодик відіб'ється в воді і все довкола застигне, нерухоме, чітке й урочисте.

Вузькі вулички старовинного міста присмерками глухих щілин проведуть мене до Собору. І те, що колись, за Середньовіччя, Собор визначав центр міста і різьблені шпилі стрімчастих бань, піднісши над сумішшю будинків, врізалися в глибинну блакить неба, це, за співвідношенням символів, відповідало місцю й значенню церкви в устрої суспільства й всесвіту. Церква репрезентувала на землі Бога. Вона перебувала в центрі людського життя. В людині й суспільстві все було підкорене кермі церкви.

Війна пощадила Собор. Собор зацілів. Людина спиняється перед підніжжям темно-сірих стін Собору, щоб у галасі міста в харкотливому русі машин, крізь збожеволіле виття автових сирен почути мовчазний плюскіт часу, поглиненого вічністю. Нерухомо через віки пливе корабель Дому в вічність. Примари химер, огидні потвори, шкірячи зуби, звисли на краях його перекрить.

Людина входить у Собор і губиться. Вона здається безмежно малою в цих колосальних просторах, охоплених каменем, у цьому жовто-сірому саяві Соборних стін. Архітект, вираховуючи пропорції, пам'ятав: Бог є все, людина — ніщо.

Камінь витончено. Він утратив свою вагу. Він став легким. Його зроблено мереживним у підвіконнях балюстрад, струнким у розчленованості колон. Досі колона традиційно була круглою або чотирикутною, стовпом, наслідуванням стовбура дерева, підпорою для стелі. Тут вона не є ні круглою, ні пласкою, вона не є імітацією природи. Її витягнуто, вона ромбовидна, — плід міркувань, висновок з теорії, проекція розумувань. Матерію дематеріалізовано, вона позбулася своєї інертності. Маса більше не тяжить. Камінь набув духовости. Його перетворено в ідею, зведено на ступінь абстракції. Стебла колон, схрещуючись угорі, витворюють вістря склепінь. Колона виростає в арку. І зір стримить угору за стрімчастою знесеністю загострених склепінь.

Люди давно вже перестали будувати Собори. Вони будують банки, літаки, басейни для плавби й стадіони для спорту. Собори лишилися пам'яткою доби, що дивилася на дійсність зовсім інакше, ніж це робимо ми. Та доба підносила велич Божого, ми — велич людського. Та доба знала єдиного Творця землі й неба — Бога. Наша — як творця ствердила людину.

Людина нашого часу зреклася релігійних переживань. Її стали чужими містерії євхаристії. Слова святий і святість втратили свій благовісний сенс. Людина більше не прагне добродетельності. Ми зневажили духову цінність посту. Ми цінімо ситість.

Моя квартирна господиня, стара бабуса, нарікаючи на труднощі теперішнього часу, хвалилася: її чоловік важив 2 центнери з лишком... Син мав 1,8 м зросту... Доня важила... Ціну людини визначає її вага. Колись гідність людського міряно мірою Божого; тепер її міряємо вагою в кілограмах і центнерах. Скрізь: у лазнях, пісуарах, на двірцях стоять автоматичні вагівниці. Зважитись коштує 10 пф.

І ще так недавно ми знали, що піст є шляхом до визволення. Не похмурою погрозою, а ясною радістю. Провістям не смерти, а воскресіння.

Ще стигло село в синіх заметах снігу. Почоронілі на зиму сніпки або солом'яні мати ще затуляли од нічних вітрів хати. Ще темні були ранки. Тоскно белемкав високопісний дзвін. Село починало говіти. Жадна людина не наважилася б не одговіти, не сповідатися й не запричаститися.

І коли прийшла революція і все вже було дозволено людині, все таки ще в перші роки комнезам і голова сільради, взявши ціпки, непомітно стежками виходили на світанку з села, щоб одговітись у сусідньому селі. Не могла жити людина, не полегшивши душі своїй й не одержавши прощення од Бога. Ще пам'ятала людина, що є гріх...

Наближалася весна. На "40 мучеників" пекли мати жайворонків з тіста. Діти підкидали птахів у повітря й кликали, щоб прийшла весна зі своїми дарунками. Сніг ще лежав по ярках, обніжках, попідтинню, але зеленіли вже відталі горбки, і дівчата йшли за село на горби водити кривого танка, співати веснянок.

На "теплого Олексу" був перший теплий день. Ніжно гріло сонце, й на призьбі сидів дід, давній, як вічність, сивий, як молоко, прозорий, як віск.

Плуг одгортав скиби масної, лискучої чорноземні. Неквапливо простували по борозні воли. А на серці була легкість і ясність, те почуття

звільненості, що його приносив піст. Ніби не йдеш і нога не торкається землі, а линеш на відстані, танучи в сяйві соняшного світла. В блакитно-білому просторі благословляє дух ширококрилий солодкий світ...

Душу потрясала містерія читаних дванадцятьох євангелій у чистий четвер. Палали свічки. В чорних ризах зі срібними на ризи нашитими хрестами панотець читав про Страсті Господні. Передзвонювали дзвони по кожній Євангелії, і хор співав: "Слава страстям Твоїм, Господи!". Як переказати те почуття, що його викликав цей спів? Як сказати про біль, що ним жила душа, коли Ісус у безмежності людського страждання, висячи на хресті, звернувся до Бога: "Пощо Ти покинув мене?!".

В руці горіла свіча, танув віск. Переступаючи через поріг вічності, ти пізнавав, чим ставала в цю мить для тебе тайна космічної містерії, де Бог прийняв смерть, щоб людство могло жити. Бо ж нема, нема більше чим жити людству!..

Нічне зоряне небо. В просторах, поглинених ніччю, рухаються вогники. Усі сільські шляхи в ясних точках вогнів, немов у чорному люстрі ріки відбиті, мерехтять зорі неба. В хаті тиша й спокій, лампадка світилася перед образами. Разом з пучком освяченої верби на покуті стоятиме четвергова свічка. Її запалять у грозовий літній день, щоб врятуватись од блискавки.

У п'ятницю соняшного дня виніс плащаниці. І, повернувшись з церкви, старий дід пройде на город і тут між чорних грядок вологої землі стоїть у квіті вишні. Білий квіт вишні над чорнотою плідної землі.

І тоді великодня нічна заутреня! Може, прийшовши вже під ранок з церкви, господиня віже паски й заплаче, бо всередині є порожнеча, а то певна є прикмета, що вмерти їй того року, та ці сльози якісь одночасно гіркі й солодкі. Що може затьмарити безмежну радість провіщеного церквою Воскресіння!..